

A. BARANAUSKO LAIŠKAI AKAD. J. GROTUI

V. DROTVINAS

1962 m. lapkričio 26 d. sukanka 60 metų, kai mirė Antanas Baranauskas, žymus XIX a. pabaigos lietuvių poetas ir kalbininkas. Jo grožinė kūryba Tarybų Lietuvoje susilaukė jau marksistinio įvertinimo ir pripažinta visasąjunginiu mastu. Tačiau iki šiol neturime kiek išsamesnių tyrinėjimų apie A. Baranausko — kalbininko darbus.

A. Baranausko mokslininko asmenybei, kalbinėms pažiūroms pažinti didelės reikšmės turi gausi jo filologinė korespondencija su daugeliu garsių XIX a. pabaigos Rusijos ir užsienio šalių mokslininkų. Kaip žinome, vaisinga A. Baranausko lingvistinė veikla, trukusi daugiau kaip ketvirtį amžiaus, vyko jam glaudžiai bendradarbiaujant su žymiais mokslininkais, kaip A. Aleksandrovu, J. Boduenu de Kurtenė, J. Grotu, A. Potebnia, J. Sreznevskiu ir kt. Iki šiol ne visi A. Baranausko laišakai yra surinkti ir paskelbti. Plačiau žinomas jo kaip kalbininko susirašinėjimas su J. Boduenu de Kurtenė (žr. „Lietuvių tauta“, I, 1909, Vilnius) ir H. Vėberiu (žr. „Archivum Philologicum“, I—VIII, 1930—1939, Kaunas).

Cia skelbiami pirmą kartą A. Baranausko laišakai akad. J. Grotui smulkiau nušviečia „Anykščių šilelio“ trečiojo leidimo istoriją. A. Baranauskas nebuvo patenkintas L. Geitlerio 1875 m. atspausdintu „Anykščių šileliu“, nes Geitleris nesilaikė A. Baranausko rašybos. Todėl A. Baranauskas norėjo išleisti „Anykščių šišelį“ dar kartą. Tuo metu, uždraudus lietuviams spausdinti knygas lotyniškais raidėmis, A. Baranauskas buvo priverstas „Anykščių šilelį“ leisti užsienyje, Vokietijoje. Apie savo sumanymą jis rašė 1875 m. spalio 16 d. laiške H. Vėberiu: „Jeigu Tamsa norėtų tą mano giesmę savuosiuosna raštuosna indėjęs išspausdinti, tai aš ją pagal šitos savo rašybos perrašęs nusiųsčia“ (žr. taip pat 1876 m. sausio 26 d. laišką). Trečiasis „Anykščių šilelio“ leidimas ir yra „Ostlitauische Texte Mit Einleitungen und Anmerkungen herausgegeben von Anton Baranowski und Hugo Weber, Erstes Heft, Weimar, Herman Böhlau, 1882, XXXV+23“ („Lietuvių rytiečių tekstai. Su įvadais ir pastabomis išleido Antanas Baranauskas ir Hugo Vėberis. Pirmas sąsiuvinis. XXXV+23 psl., 1882, Hermano Bėlau spaustuvė, Veimaras“). Čia pateikiamas „Anykščių šilelio“ tekstas aukštaičių rytiečių tarme ir greita — literatūrine to meto lietuvių kalba, kartu su kalbiniais komentarais. Kaip nurodo R. Mikšytė, 1882 m. „Anykščių šilelio“ leidimas laikomas autoriniu ir imamas pagrindu visoms kitoms publikacijoms.

Tačiau net ir išspausdinus šį darbą, caro cenzūra, griežtai laikydama si spaudos lotyniškais rašmenimis draudimo, ilgokai nenorėjo įsileisti jo į Rusiją. Tik Imperatorinės Mokslų Akademijos autoritetingiems darbuotojams tarpininkaujant, A. Baranausko veikalas buvo leistas parduoti Rusijos prekių rinkoje. Tuo būdu laišakai parodo lietuvių mokslin-

ninkų padėtį caro Rusijoje, sunkų mokslinės knygos kelią žiauriomis nacionalinės spaudos sąlygomis. Laiškai duoda medžiagos ne tik A. Baranausko mokslinei veiklai pažinti, bet kartu iliustruoja vaisingą lietuvių ir rusų mokslininkų bendradarbiavimą, parodo praktinę ir moralinę rusų mokslo atstovų pagalbą lietuvių mokslininkams.

A. Baranausko laiškų akad. J. Grotui originalai gauti iš TSRS Mokslų Akademijos Archyvo Leningrade (f. 137, apr. 3, Nr. 46). Pirmojo laiško juodraštis saugojamas LTSR Mokslų Akademijos Lietuvių kalbos ir literatūros instituto bibliotekos rankraštyne; jo turinys trumpai atpasakojamas 1882 m. spalio 20, lapkričio 19 ir 28 d.d. laiškuose H. Vėberui (žr. „Archivum Philologicum“, VI knyga, 180—184, Kaunas, 1937). Čia pateikiame laiškų vertimus į lietuvių kalbą.

(1)

Jūsų Kilnybe, Maloningasis pone Jakovai Karlovičiaui!

Kai visa Rusija ir garsūs Europos mokslininkai atžymi šlovingą ir naudingiausią Jūsų Kilnybės penkiasdešimties metų veiklą, priimkite ir mano nuoširdžiausius bei nuolankiausius sveikinimus, sveikatos ir ilgo amžiaus linkėjimus mokslo labui.

Aš puoselėjau viltį, kad sukažiusiems iškilmėms kartu su galima mano giliausios pagarbos duokle galėsiu įteikti Jums pirmą savo drauge su H. Vėberiu parašyto darbo vaisių, brošiūrą „Ostlitausche Texte“². Bet tos galimybės aš netekau dėl Cenzūros, kuri sulaukė veikalą „iki galutinai peržiūrės“ ir negražino man jo iki šiol. Tai privertė mane kreiptis į H. Vėberį, prašant pasiųsti vieną egzempliorių tiesiog Jūsų Kilnybei.

Aš tvirtai įsitikinęs, jog Cenzūra neras teisėto pagrindo uždrausti minėtai brošiūrai, kaip išleistai tiksliai prisilaikant sąlygų, nurodytų jo Didybės Imperatoriaus 1880 m. balandžio 22 d. įsakymu³ apie lietuviškų knygų spausdinimą lotyniškais raidėmis; be to, brošiūra savo turiniu ir išoriniu pavidalu priklauso grynai mokslui ir neskirta platinti liaudyje. Tačiau nuogąstauju, kad Cenzūra nesivadovautų kokiais išankstiniais nusistatymais, kurių aš negalėsiu atremti; bet aš įsitikinęs, kad Jūsų Kilnybė galėtų man šiame dalyke labai daug padėti. Jeigu pagaliau Cenzūra visiškai neleistų brošiūros į knygų prekybą, tai, blogiausiu atveju, galėtų leisti man išsirašyti keletą dešimčių egzempliorių mano draugams ir mokslininkams specialistams.

Zinau, kad visos Jūsų Kilnybės minutės skirtos naudingiausiems darbams, bet, būdamas įsitikinęs, kad mokslo reikalu Jūs pasirengęs padaryti visa tai, kas nuo Jūsų priklauso, o taip pat jau patyręs Jūsų vertingiausią mano atžvilgiu geranoriškumą, drįstu varginti Jūsų Kilnybę nuolankiausiu savo prašymu neatsisakyti Jūsų palankaus pritarimo ir paramos, įsileidžiant mano knygą į Rusijos ribas. Jeigu gausiu iš Cenzūros pageidaujamą leidimą, tai liksiu visiškai tvirtas, kad už tai turiu būti dėkingas ne kam kitam, o tik Jūsų Kilnybės didžiadvasiškam užtarimui.

Aš pageidaučiau tiek minėtą brošiūrą, tiek ir kitus lingvistinius darbus ir medžiagą spausdinti krašte⁴. Bet mūsų spaustuvininkai neturi mašinų kokybiniam daugelio raidžių žymėjimui, kurio reikalauja dabartinis mokslas; tuo tarpu naujų mašinų parengimas susijęs su didelėmis išlaidomis, kurių nepadengs knygų, išleistų prisilaikant Jo Didybės nurodytų sąlygų, pardavimas. Ši aplinkybė ir privertė mane ieškoti kitos išeities. Čia man į pagalbą atėjo nuoširdus mano draugas H. Vėberis, užsibrėžęs išversti mano veikalą į visiems mokslininkams prieinamą vokiečių kalbą ir įleisti jį Eizenacho gimnazijos, kurios direktorius jis pats yra, lėšomis, kaip priedą prie programos praėjusiam mokslo metų semestriui.

Pirmoje knygoje dedamas lietuviškas eilėraštis „Anykszczy szilėlys“, jau spausdintas, Cenzūrai leidus, 1859 ir 1861 m. Žemaitiškame kalendariume⁵ ir jau esančiame rusų knygų prekyboje Geitlerio leidinyje „Litauische Studien“⁶. Kitose knygose tekstai bus ir eiliuoti, ir proza, panašiai, kaip ir pirmojoje knygoje, apdoroti, su paaiškinimais keletu lietuvių kalbos garsų dėsnių, į kuriuos iki šiol mokslininkai nekreipė dėmesio ir kuriems tuo tarpu H. Vėberis teikia didžiulę reikšmę. Ir kitų tekstų turinys bus toks pat nekenksmingas ir nekels jokių abejonių.

Kartodamas savo nuoširdžius linkėjimus bei prašymus ir pavesdamas save gerai Jūsų atminčiai, su kuo giliausiu pagarbinimu ir visišku atsidavimu turiu garbės liktis Jūsų Kilnybės nuolankiausias tarnas.

1882 m. spalio 28 d.

Kaunas.

Kanauninkas Antanas Baranauskas.

Ваше Превосходительство

Князь Николай Голицын

Александр Карлович!

Когда вня Россия и знаменитые Европейские ученые испытывают главную и полезнейшую пятидесяти-летнюю деятельность Вашего Превосходительства, примите и мои искреннейшие и преданнейшие поздравления да пожелания исполнения, здоровья и долголетия на много лет.

Я остаюсь себе надеждою, что къ миновавшему празднику, выходя отъ посильного данна глубочайшего моего уважения, буду иметь возможность подписати Ваш первый плодъ своего союзнства съ Т. Вѣберомъ трудомъ, трудомъ „Litauische Texte“, по возможности отъ имени „Цензуры“, задержавший сочинение, до окончательнаго разсмотрѣнія, и не возвратившей мнѣ его и не находящее браня. Это заставило меня обратитъся къ Т. Вѣберу съ просьбой о помощи высказать одно изъ словъ Вашего Превосходительства.

Хотя и убѣжденъ я твердо, что Цензура не имеетъ законнаго основанія для запрещенія упомянутой

брошюры, какъ издаваемой съ точными соображеніями
условій, предписанныхъ Высочайшими Повеленіями
отъ 22. Апрѣля 1830. г. о печатаніи шифрованныхъ книгъ
латинскими буквами; и какъ при томъ брошюра по
своему содержанию и наружной обработкѣ принадле-
житъ къ строгой наукѣ и не предназначена для рас-
пространенія въ кругу: описаною однако чтобы Цен-
зура не руководствовалась какими нибудь предубѣж-
деніями, которыхъ раставать я не съумѣю; но я доба-
вляю, что Ваше Превосходительство могли бы имѣть
оказать въ отношеніи весьма суровому помощь.
Если бы наконецъ, Цензура затруднилась безусловно
допустить брошюру въ книжной торговлѣ, то по крайней
мѣрѣ могла бы имѣть разрѣшить выписку нѣсколькихъ
десятковъ экземпляровъ на подарки для друзей своихъ
и умныхъ специалистовъ.

Знаю, что въ минуты Вашего Превосходитель-
ства посвященны поведеніемъ трудами, но въ виду
той утѣренности, что въ вопросахъ науки. Вы готовы
сознать все отъ Васъ зависящее, а такъ же въ виду и
пытаннаго уже мною Вашимъ драгоценнаго для меня
добродѣтели, пріемлю на себя смѣлость утруд-
нить Ваше Превосходительство беспокорнымъ
просьбою мою, не отказавъ Вамъ въ благожелательномъ
участіи и содѣйствіи въ дѣлѣ допущенія моего
и въ предѣлахъ Россіи и, если получу отъ Цензуры ка-
кое разрѣшеніе, то остаюсь въ твердой увѣренности,
что таковыя обещанія буду и кому нибудь другому, но
имѣю величайшему заступничеству Вашего Прево-
сходительства.

Я желаю было, какъ сказанную брѣсноту, такъ и другіе свои митовскіе труды и матеріалы печатать въ вѣкъ; но у нашихъ типографовъ не оказалось станковъ съ такими качествами и обозначеніями буквъ, требующими совершенной точности; заготовленіи же новыхъ станковъ сопряжено съ значительными издержками, не позволявшими продавать книги, издаваемыхъ съ соблюденіемъ Вѣсеголова предписанныхъ условій. Состоятельство это и заставило меня искать другаго выхода. Путь этотъ явился на помощь мнѣ крѣпкій мой другъ Г. Веберъ, зававишійся переводомъ моего труда на общедоступный украинскій или горскій языкъ и издаваніемъ оного на средства Виленской гимназии, директоромъ которой состоитъ онъ, въ видѣ приношенія къ профессору за истекшій учебный семестръ.

Во первыхъ выпускъ помѣщено митовское стихотвореніе „Аукціонъ глѣбъ“, уже напечатанное съ дозволеніемъ Цесаря въ октябрьскомъ календарѣ за 1859 и 1860 г. и въ переводѣ моемъ въ русской книжной торговлѣ, изданіи Гейтсера „L'auktion des Glébes“. Въ слѣдующихъ выпускахъ тексты будутъ и въ стихахъ и прозою съ подобною же какъ и въ первомъ выпускѣ обработкой, съ извѣщеніемъ еще историческаго значенія для нововъ митовскаго языка, на который по настоящихъ вѣщахъ украинъ не обращали вниманія, который между тѣмъ Г. Веберъ придаетъ громадное значеніе. Содержаніе и слѣдующихъ текстовъ будетъ точно такъ же самое безпримѣное и никакихъ измѣненій не возбуждающее.

Повторяю, мой искреннѣйшій завѣтъ и просьба и прилагаю съ доброй Вашей памятью, съ наилучшими высокочтиманіемъ и совершеннѣею преданностію и тѣмъ тѣмъ предвѣщаю

Вашему Превосходительству

28 Октября 1882 г.

Г. Ковно.

Всеподкорнѣйшимъ образомъ

Николай Антоновичъ Барановскій.

Ваше Превосходительство

Милостивый Государь

Алексей Карлович!

Прійимите изъясненіе моеѣ оснѣвѣнной
признательности за Ваше благоутробіе, оказан-
ное мнѣ не только добрыми словами, но и дѣломъ,
въ споспѣшество и благоосмысленно изъясняющее
вамъ отъ Цензуры разрѣшеніе для моей совѣта-
тно съ Т. Федорова книжки, а такъ же за вышеле-
дство, выраженное въ письмѣ Вашего Пре-
восходительства отъ 12. сего Ноября.

Что всю свою жизнь, какъ Ваше Превос-
ходительство, посвящаетъ ученымъ трудамъ
потъ по опыту знаетъ съ какими трудностями

совершенно составившись, хотя и не довольно обильно.
возникшая, проливающаяся новый свет на науку и науку
былою отрогой науки, какъ прискорбно испытывать
порамокъ въ несправедливыхъ предубыткахъ и
ложныхъ толкованіяхъ таимъ, отъ куда слѣдовало
ожидать законной поддержки, и какъ отрадно въ за-
труднейшихъ востребовать дружественную защиту и
поощреніе къ дальнейшимъ трудамъ и изысканіямъ
составляющимъ обыкновенный утѣхъ научной дея-
тельности.

Благоустройство Вашего Превосходительства
для меня коопатило. Вы оказали защиту спра-
ведливости и законности, покровительство науки
и поощреніе молодыхъ призваній къ научнымъ
трудамъ; оградили мою работу отъ набросаній
на нее ложной точки какой-то противозаконности.

А потому въ виду этого доброго Вашего дѣла и ока-
заннаго мнѣ благоутрабія, я считаю своимъ долгомъ
и долгомъ питать постоянно къ Особѣ Вашего
Превосходительства охоту, живящую благода-
рность, исполненіемъ каковою-то сущаго и неиз-
мѣннаго и совершеннаго преданности и такъ сего
дѣла

Вашему Превосодителству

Вспомогательный слуга
Антоній Барановскій.

Е. Кофрисъ
1888. г. 18
Т. Новко. 18

Jūsų Kilnybe, Maloningasis pone Jakovai Karlovičiau!

Priimkite mano didžiausio dėkingumo išreiškimą už Jūsų geradarystę, kurią Jūs padarėte man ne tiktai geru žodžiu, bet ir darbu, taip greitai ir palankiai tarpininkaudamas, gaunant iš Cenzūros leidimą mano kartu su H. Vėberiu knygelei, o taip pat už gilų pritarimą Jūsų Kilnybės š. m. lapkričio 18 d. laiške.

Kas visą savo gyvenimą, kaip Jūsų Kilnybė, paskyrė mokslo darbams, tas tikriausiai žino, su kokiais sunkumais yra susijęs kad ir ne didelės apimties veikalo, nušviečiančio naują šviesą kurį tiksliojo mokslo klausimą, prašymas, kaip skaudu patirti stabdymą neteisėtu išankstiniu nusistatymu ir melagingais aiškinimais ten, iš kur derėtų laukti pagrįstos paramos, ir kaip džiugu keblioje padėtyje susilaukti draugiško užstojo bei paskatinimo tolimesniems darbams ir sunkumams, sudarantiems įprastą mokslinės veiklos turinį.

Jūsų Kilnybės geradarystė man nepaprastai vertinga. Jūs apgynėte teisingumą ir teisėtumą, apsaugojote mokslą ir paskatinate žmones, turinčius pašaukimą naudingiems darbams, padarėte, kad ant mano darbo nebūtų mestas melagingas kažkokio ėjimo prieš įstatymus šešėlis.

Taigi, turėdamas galvoje Jūsų gerą darbą ir parodytą man labdarybę, aš laikau švenčiausia savo pateiga nuolatos Jūsų Kilnybės asmeniui jausti pačią karščiausią padėką, kurią su giliausia pagarba ir visišku atsidavimu reikšdamas, turiu garbės būti Jūsų Kilnybės nuolankiausias tarnas

Antanas Baranauskas.

1882 m. lapkričio 20 d.

Kaunas.

Vilniaus Valstybinis Pedagoginis Institutas
Lietuvių ir užsienio literatūros katedra

Įteikta
1962 m. kovo mėn.

1. Grotas, Jakovas Karlovičius (1812—1893), žymus rusų filologas, 1832 m. baigė imperatoriškąjį Carskoje Sielo licėjų, vėliau profesoriavo Helsingforso (dabar Helsinkis) universitete, Carskoje Sielo licėjuje. Imperatoriškosios Mokslių Akademijos akademikas, Rusų kalbos ir literatūros skyriaus pirmininkas, nuo 1889 m. — akademijos viceprezidentas. Žymiausi darbai: „Filologiniai tyrinėjimai“ (1873), „Rusų kalbos rašyba“ (1885), Mokslių Akademijos leidžiamo „Rusų kalbos žodyno“ redagavimas (pradėtas 1891 m.), tyrinėjimai rusų, švedų, suomių literatūros, tautosakos ir mitologijos srityje. 1882 m. šventė savo veiklos 50-metį.

2. Vėberis, Hugo — dirbo pedagoginį darbą Vokietijoje, iš pradžių Veimare, nuo 1881 m. Eizenacho (dabar — Vokietijos Demokratinėje Respublikoje) gimnazijos direktorius, nuo 1889 m. — kunigaikščio dvaro patarėjas. Domėjosi lietuvių kalbotyra. Su A. Baranausku susirašinėjo nuo 1875 iki 1898 m. A. Baranausko siųstą H. Vėberiu tarminę medžiagą išleido 1920 m. vokiečių kalbininkas Francas Spechtas (Litauische Mundarten gesammelt von A. Baranowski, Band I. Texte. Aus dem Weberschen Nachlass herausgegeben von Dr. Franz Specht. . . 1920, Leipzig).

3. Rusijos Mokslių Akademija ir po 1864 m., spaudą lotyniškais rašmenimis lietuviams uždraudus, rūpinosi leisti mokslo darbus iš lietuvių filologijos srities. Pavyzdžiui, 1865 m. buvo išleisti A. Sleicherio parengti didžiojo lietuvių poeto K. Donelaičio kūriniai. Leidinys lotynišku šriftu sukėlė caro valdžios pareigūnų nepasitenkinimą. Dėl to Mokslių Akademija prašė caro valdžios leisti mokslo darbus spausdinti lotyniškais rašmenimis. Per liaudies švietimo ministeriją 1880 m. balandžio mėn. 22 d. buvo gautas specialus paties caro Nikolajaus II-jo nurodymas. Juo duodamas konfidencialus sutikimas spausdinti lietuvių kalbos mokslo veikalus lotyniškais rašmenimis, bet su viena sąlyga — kad tie darbai nebūtų skirti liaudies masėms ir neplatunami lietuvių gyvenamose srityse.

4. Turima galvoje Rusijos imperija.

5. Minimi Lauryno Ivinskio kalendoriai. 1860 (ne 1859, kaip nurodoma laiške) ir 1861 m. kalendoriuose aukštaičių rytiečių tarpe pirmą kartą išspausdintas „Anykščių šilelis“.

6. Geitleris, Leopoldas (1847—1885), garsus čekų kalbininkas, lyginamosios ir slavų kalbotyros specialistas. Daugiausia domėjosi senosios slavų kalbos fonetika ir morfologija. Nuo 1874 m.—Zagrebo (dabar Jugoslavija) universiteto profesorius. 1875 m. išleido knyga „Litauische Studien“ (Lietuvių kalbos studijos), kur šalia kitų senesniųjų lietuvių autorių ištraukų ir kalbinio pobūdžio pastabų spausdinamas ir A. Baranausko „Anykščių šilelis“; tai antrasis „Anykščių šilelio“ leidimas. Medžiagos iš lietuvių kalbos dialektologijos pateikiama ir kitame L. Geitlerio darbe „Beiträge zur litauischen Dialektologie“ (1885). L. Geitleris nepasižymėjo giliu lietuvių kalbos pažinimu.
